

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ В ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Мальцева Ольга Володимирівна, доктор філософських наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро

ORCID: 0000-0002-1497-4098

Заїка Олександр Юрійович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро)

У статті досліджено проблеми соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали внаслідок військового конфлікту в Україні. Окреслено два етапи конфлікту: перший, що тривав на Сході України до 2022 року, та другий, що розпочався з повномасштабної агресії Росії, яка триває і досі. В матеріалі особливо зосереджено увагу на психологічних наслідках для дітей, таких як розвиток посттравматичного стресового розладу та інші порушення психоемоційного стану, спричинені травматичними переживаннями, зокрема втратою близьких, страхом та відчуттям небезпеки. Розкрито важливість комплексного підходу до соціального супроводу дітей, що включає надання індивідуальної та групової психологічної допомоги, підтримку родин, просвітницьку роботу з педагогічним колективом та забезпечення умов для реабілітації. Визначено, що ефективна система соціально-психологічного супроводу має спиратися на тісну взаємодію школи, соціальних служб та медичних установ. Сформульовано три етапи супроводу: діагностико-аналітичний, діяльнісний та контрольний-аналітичний. Встановлено, що довгостроковий соціально-психологічний супровід з урахуванням індивідуальних потреб дитини дозволяє стабілізувати емоційний стан, знижує ризик розвитку ПТСР та сприяє адаптації до нових життєвих умов. Окрім того, важливим аспектом є залучення батьків до процесу реабілітації та створення підтримуючого середовища, що підвищує ефективність допомоги. Запропоновано подальші напрями дослідження вивчення методик психосоціальної підтримки, їх адаптацію до сучасних умов, а також аналіз ефективності міжсекторальної взаємодії для забезпечення комплексної підтримки дітей у кризових ситуаціях.

Ключові слова: воєнний конфлікт, діти з травмою, соціально-психологічний супровід, стрес, соціальна допомога.

Maltseva O. V., Zaika O.Y. Social support for children with war trauma

The article explores the challenges of social and psychological support for children affected by the military conflict in Ukraine. It outlines two stages of the conflict: the first, which took place in Eastern Ukraine until 2022, and the second, which began with Russia's full-scale aggression that continues to this day. The article places particular emphasis on the psychological impact on children, such as the development of post-traumatic stress disorder (PTSD) and other disturbances in their psycho-emotional state, caused by traumatic experiences, including the loss of loved ones, fear, and a sense of insecurity. The importance of a comprehensive approach to social support for children is highlighted, encompassing the provision of individual and group psychological assistance, support for families, educational work with teaching staff, and the creation of conditions for rehabilitation. It is determined that an effective system of social and psychological support must be based on close interaction between schools, social services, and medical institutions. Three stages of support are formulated: diagnostic-analytical, operational, and control-analytical. It is established that long-term social and psychological support, taking into account the individual needs of each child, helps to stabilize their emotional state, reduces the risk of developing PTSD, and facilitates adaptation to new living conditions. Furthermore, involving parents in the rehabilitation process and creating a supportive environment is an important aspect that enhances the effectiveness of the assistance. The article proposes future research directions in the study of psychosocial support methods, their adaptation to current conditions, as well as an analysis of the effectiveness of cross-sectoral cooperation to ensure comprehensive support for children in crisis situations.

Key words: *military conflict, children with trauma, social and psychological support, stress, social assistance.*

Постановка проблеми. Збройні конфлікти мають глибокий негативний вплив на розвиток та психологічний стан дітей, що перебувають у зоні бойових дій або стали внутрішньо переміщеними особами. Ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки діти, які зазнали впливу війни, потребують особливого соціально-психологічного супроводу, щоб подолати наслідки психологічної травми та адаптуватися до нових умов життя. Без належної підтримки існує високий ризик розвитку тривалих психічних розладів, проблем з інтеграцією в суспільство та труднощів у навчанні.

Вивчення та розробка програм соціально-психологічного супроводу таких дітей є важливим науковим завданням, адже це дозволяє створити дієві методики для їхньої реабілітації та інтеграції. З практичної точки зору, актуальність дослідження пов'язана з необхідністю впровадження цих методик у роботу з дітьми, що зазнали травматичного досвіду, для відновлення

їхньої емоційної стабільності та забезпечення успішної соціальної адаптації. Таким чином, дана проблема потребує комплексного підходу та співпраці психологів, соціальних працівників, педагогів та інших фахівців, що займаються питаннями реабілітації та підтримки дітей, які постраждали від збройних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки все більше публікацій науковців зосереджені на питаннях організації соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та конфліктів. Роботи Г. Герило [1] та Л. Завацької [3] акцентують увагу на важливості забезпечення цілісного соціально-психологічного супроводу дітей і сімей, які постраждали від військових конфліктів, підкреслюючи потребу у створенні спеціалізованих програм підтримки. Л. Грицик [2] розглядає аспекти допомоги дітям учасників АТО в умовах загальноосвітніх закладів, наголошуючи на необхідності адаптації таких програм до умов навчального процесу. В. Зливков [5] та інші автори в монографії «Діти і війна» надають системний огляд наслідків війни для психічного здоров'я дітей, підкреслюючи важливість інтеграції різних підходів до роботи з дітьми. Г. Ломакін [6] досліджує систему соціально-психологічного супроводу людей, які зазнали психологічних травм внаслідок війни, акцентуючи увагу на важливості комплексного підходу до їх реабілітації. Дослідження UNICEF вказують на критичну потребу в гуманітарній допомозі, оскільки близько 1 мільйона дітей в Україні потребують невідкладної підтримки. Ці роботи демонструють нагальність створення ефективних механізмів підтримки дітей, які постраждали від війни, та необхідність міждисциплінарного підходу до розв'язання цих питань.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні особливостей соціально-психологічного супроводу дітей, які перебували в зоні збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнний конфлікт на території України нараховує два етапи: перший розпочався на Південному

Сході України і протримався до 2022 р., коли розпочалася активна агресія території України зі сторони Росії, що триває і понині.

Згідно з офіційними даними ЮНІСЕФ, на першому етапі конфлікту внаслідок військових дій на Сході України постраждав 1 мільйон дітей. Близько 200 тисяч з них мешкають у межах 15-кілометрової зони від лінії конфлікту, 19 тисяч дітей щодня ризикують постраждати від мін та нерозірваних боєприпасів, а 12 тисяч проживають у населених пунктах, що регулярно зазнають обстрілів [0]. Крім того, близько 600 тисяч дітей мешкають на окупованих територіях, а майже 250 тисяч стали внутрішньо переміщеними особами. При цьому кожна 8 дитина може вважатися постраждалою. З районів активних бойових дій завдяки зусиллям військових, волонтерів, поліції та працівників військово-цивільних адміністрацій було евакуйовано близько 500 тисяч дітей.

Два роки повномасштабного вторгнення привели до того, що зростання кількості дітей війни. Станом на 18 жовтня 2024 року, за даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики, в Україні зареєстровано 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Серед них майже 21% (997 тисяч) становлять діти віком до 18 років. Ці дані не враховують дітей, які продовжують жити в зоні бойового конфлікту, на окупованих територіях та були вивезені до Росії та за кордон [0].

Переживання травматичних подій під час воєнних дій впливає на кожну людину, але реакції та емоційні переживання можуть значно відрізнятись. Війна може призводити до змін або руйнування особистих цінностей, втрати відчуття майбутнього та життєвих цілей. Люди можуть відчувати страх і тривогу, деякі впадають у стан заціпеніння або апатії, втрачаючи здатність піклуватися про себе та близьких. Отриманий досвід також супроводжується втратою рідних, насильством та знущаннями, що призводить до глибоких змін у психоемоційному стані.

Д. Похілько в своєму дослідженні «Діти та війна» [0] наводить основні травматичні фактори війни за оцінками самих дітей:

- досвід смерті;
- жорстокість, насильство та бездушність, а також зміна законів «людяності» в цілому;
- незадоволення базових потреб (в першу чергу це голод, виснаження та відсутність відчуття безпеки, відлюдність та мовчання);
- руйнування або значна зміна звичного стилю (укладу) життя;
- кругообіг негативних емоцій, які включають в першу чергу горе та страждання;
- довготривала ситуація невизначеності;
- розруха.

Наслідком впливу цих чинників є підвищена дратівливість, тремтіння, страх гучних звуків, страх смерті та поранення, втрати близьких, страх відкритого простору, хвилювання, тривога, усамітнення, засмучення через дрібниці, депресія, неспокійність, примхливість, швидка зміна настрою, образи, порушення сну та кошмари, проблеми з концентрацією уваги, реакція горя, постійні воєнні теми в іграх, втрата зацікавленості до повсякденної діяльності [0]. Більш глибоко ці реакції досліджують В. Зливков, С. Лукомська, Н. Євдокимова та С. Ліпінська, які розглядають різні травмівні реакції дітей під час війни: психічна травма, гострий та інші види стресу, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), горе, травмівна втрата, порушення адаптації тощо [0, с. 36-53].

Тобто діти також сильно реагують на такі стресові події: вони відчувають фрустрацію, переживають травматичні кризи, гостро сприймають втрату близьких, можуть відчувати дезорієнтацію та панічні атаки. Це підвищує ризик розвитку ПТСР. Фахівці з психології відзначають, що майже всі діти, які перебували в зоні збройного конфлікту зазнали психологічних травм, які варіюються за ступенем важкості, від легких до глибоких, що вимагають тривалої реабілітації та підтримки.

Водночас дитяча психіка має значний внутрішній ресурс, що дозволяє їм справлятися зі стресовими ситуаціями та адаптуватися до нових умов.

Для успішного відновлення дитини з досвідом переживання воєнних подій необхідна точна психіатрична та психологічна діагностика, а також подальший соціально-психологічний супровід, який включає участь батьків або опікунів. Цей процес має бути системним і тривати стільки, скільки потрібно кожній дитині чи молодій людині відповідно до їхніх індивідуальних потреб. Саме такий підхід, як справедливо зазначає Л. Завацька, сприяє реакції на стрес, стабілізації емоційного стану та знижує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу [0].

Тобто одним із найперспективніших напрямків роботи з дітьми, які опинилися у психотравмуючій ситуації через повномасштабну війну, є соціально-психологічний супровід. На думку Г. Ломакіна це один із видів соціальної роботи, що спирається на класичну модель взаємодії з клієнтом, до яких у цьому випадку відносяться діти, що побували в зоні збройного конфлікту. Супровід реалізується через різноманітні методи та форми соціальної роботи, що адаптуються до індивідуальних потреб і проблем клієнта, враховуючи його психологічні ресурси та сильні сторони, з акцентом на посттравматичне зростання та залучення до соціальної активності реципієнта [0].

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери відзначається, що соціально-психологічний супровід поєднує в собі тривалу та цілеспрямовану соціальну підтримку з адресною психологічною допомогою. Це важливий ресурс для збереження цілісності особистості, відновлення її психологічного здоров'я та працездатності, що допомагає долати депресію та тривогу, покращуючи якість життя. Соціальне супроводження є формою підтримки, що передбачає надання особі, групі осіб або сім'ї комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, медичних та інформаційних послуг протягом тривалого часу. Його мета – покращення життєвих умов, мінімізація негативних наслідків або повне вирішення проблем, з якими стикається отримувач соціальних послуг [0, с. 184].

Система соціально-психологічного супроводу характеризується чотирма ключовими аспектами, які забезпечують її ефективність та результативність:

1) Надання комплексу послуг. Супровід включає широкий спектр послуг, спрямованих на підтримку отримувача. Це може бути психологічна підтримка, соціально-правова допомога, консультації щодо інтеграції в нове середовище, послуги соціального та медичного характеру. Такий комплексний підхід забезпечує задоволення різних потреб клієнта, враховуючи його психологічний, соціальний та фізичний стан.

2) Тривалий термін. Система супроводу передбачає роботу з клієнтом протягом тривалого періоду часу, що дозволяє забезпечити поступове відновлення та адаптацію. Це особливо важливо для осіб, які пережили психотравмуючі події, адже процес реабілітації потребує часу для стабілізації емоційного стану, зміцнення психічних ресурсів та поступової інтеграції в нові життєві умови.

3) Залучення інших фахівців і волонтерів за потреби. У процесі соціально-психологічного супроводу часто необхідно залучати інших фахівців, таких як медичні працівники, юристи, педагоги, соціальні працівники, а також волонтери. Це дозволяє створити мультидисциплінарну команду, яка здатна врахувати всі аспекти проблеми та надати комплексну допомогу. Також волонтери можуть надавати емоційну підтримку, організовувати заходи для адаптації та допомагати в побутових питаннях.

4) Згода одержувача та його активна участь у покращенні ситуації. Однією з важливих умов ефективності супроводу є добровільна згода отримувача на участь у програмі, а також його готовність активно брати участь у процесі змін. Це передбачає, що клієнт не лише отримує допомогу, але й самостійно працює над власним емоційним станом, дотримується рекомендацій фахівців та робить зусилля для покращення свого життя. Такий підхід забезпечує більшу мотивацію та сприяє довгостроковим позитивним результатам у процесі відновлення.

Ці чотири елементи в сукупності створюють стійку систему соціально-психологічного супроводу, спрямовану на всебічну підтримку та відновлення людей, які потребують допомоги в умовах психотравмуючих ситуацій. Водночас щодо дітей, які були в зоні воєнного конфлікту система соціально-психологічного супроводу має свої певні особливості.

По-перше він має бути належним чином вбудований в піраміду інтервенцій, націлену на забезпечення психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Така піраміда включає наступні рівні:

– перший рівень піраміди передбачає надання базових послуг та відновлення безпеки, що включає непродуктивну та медичну допомогу, забезпечення харчуванням, житлом, фінансову та юридичну підтримку, сприяння працевлаштуванню та доступу до освіти;

– другий рівень фокусується на підтримці громади та сім'ї. Він охоплює інформування спільноти про доступні ресурси, організацію громадських та культурних заходів (освітніх програм, зустрічей для батьків тощо), проведення діалогів з місцевими жителями, створення просторів для розвитку дітей, жінок та людей похилого віку, а також сприяння мобілізації громадських ресурсів;

– третій рівень, більш вузько спрямований, передбачає надання цільової неспеціалізованої підтримки, що включає базові психологічні консультації для окремих осіб, сімей та груп (групова підтримка, гарячі лінії для психологічної допомоги), захист прав дитини, підтримку жертв насильства, організацію груп самопомоги, психоедукацію, надання першої психологічної допомоги, перенаправлення та послуги з психічного здоров'я від медичних працівників;

– на останньому рівні розташовані спеціалізовані послуги та інтервенції у сфері психічного здоров'я. Вони включають спеціалізоване лікування та індивідуальні терапевтичні програми для людей з серйозними психічними розладами.

Далі такий супровід повинен включати три блоки (табл. 1).

Таблиця 1

Блоки психосоціального супроводу дітей,

які були в зоні воєнного конфлікту

Блок	Опис
Перший блок	Надання безпосередньої допомоги від практичного психолога та педагога дитині та її батькам. Основна увага приділяється налагодженню безконфліктного спілкування з однолітками, вирішенню емоційних проблем, розвитку психосоціальної поведінки та створенню умов для розвитку стресостійкості.
Другий блок	Психокорекційна та розвиткова робота практичного психолога з дітьми, які мають високий рівень психосоціального стресу, поведінкові труднощі або прояви гіперактивності.
Третій блок	Спеціалізована допомога від психотерапевтів, невропатологів та психіатрів, які працюють поза межами освітніх закладів та займаються вирішенням психічних проблем, пов'язаних з наслідками посттравматичних стресових розладів, тривоги та депресії.

Водночас на соціально-психологічний супровід варто поглянути і з позиції його розвитку в часі. В цьому контексті він включає три етапи:

– діагностично-аналітичний (підготовчий). Даний етап передбачає детальну оцінку ситуації, в якій опинилася дитина. Встановлюється початковий контакт з дитиною, з'ясовуються обставини, визначається наявність гострої кризової ситуації, а також встановлюється робочий контакт, необхідний для подальшої співпраці. У процесі оцінки використовуються такі методи, як бесіда з дитиною, тестування, анкетування, спостереження, а також аналіз документації;

– діяльнісний (надання соціальної допомоги та підтримки). На цьому етапі здійснюється робота, спрямована на вирішення конкретних проблем, які виникли внаслідок кризової ситуації. Першочергово увага приділяється зниженню гостроти емоційних переживань та формуванню адекватної самооцінки дитини, що включає допомогу у розумінні як зовнішніх, так і внутрішніх причин, що призвели до кризи та заважають змінити дезадаптивну поведінку на більш адаптивну. Крім того, у процесі індивідуальної та групової роботи формується поведінка, що допомагає долати стрес. Важливою частиною цього етапу є побудова нових відносин дитини з оточенням, створення мережі психосоціальної підтримки. Окрім взаємодії з батьками та близькими, необхідно шукати можливості для підтримки з боку людей, які

мають схожі проблеми або опинилися в аналогічній ситуації, що передбачає роботу з групами осіб, які пережили кризу. Для ефективного вирішення проблем дитини, який опинився у кризовій ситуації, потрібен комплексний підхід із залученням різних спеціалістів, таких як лікарі, психологи, педагоги, а також фахівців із таких установ, як Управління соціального захисту населення, Обласний (міський) Центр практичної психології і соціальної роботи, Центр соціального обслуговування населення, заклади позашкільної освіти, благодійні організації тощо. У цьому процесі фахівець із соціальної роботи виконує роль посередника, допомагаючи активізувати наявні підтримуючі системи та залучити увагу відповідних служб до проблем дитини;

– контрольно-аналітичний (завершальний). На цьому етапі передбачається аналіз та оцінку результатів роботи, спрямованої на вирішення конкретної проблеми. Обговорюється досягнутий прогрес, аналізуються зміни в поведінці дитини, відновлення когнітивного контролю над ситуацією та покращення психологічного стану. Якщо проблему вважають вирішеною, а дитина відчуває впевненість та готовність продовжувати покращувати своє становище самостійно, цей етап стає завершальним. У випадку відсутності значних змін або їх недостатності, цей етап може стати відправною точкою для перегляду та коригування процесу супроводу, що може включати повернення до діагностико-аналітичного етапу або надання рекомендацій щодо відвідування групи взаємодопомоги тощо [0, с. 6].

Соціально-психологічний супровід здійснюється на базі шкільного навчального закладу, тому він має бути направлений на адаптацію дітей, які були в зоні бойових дій у закладі освіти. Найчастіше в процесі такого супроводу використовуються наступні інструменти:

1) Консультування учнів, яке передбачає надання індивідуальної та групової консультаційної допомоги. Для зменшення впливу різних травматичних чинників використовується емпатійне слухання, яке допомагає знизити частину внутрішньої емоційної напруги. Коли дитина потребує

проговорити свої переживання та емоційно виразити накопичені почуття, цей метод сприяє тому, щоб вона відчула себе почутою та зрозумілою, дозволяючи легалізувати свої травматичні переживання. Це відбувається завдяки емоційній підтримці та прийняттю з боку практичного психолога чи соціального педагога.

2) Психолого-педагогічне консультування батьків дітей спрямоване на підвищення можливостей сімейної психокорекції та адаптаційних здібностей батьків. Консультації зосереджуються на збільшенні їхньої обізнаності щодо можливих змін у поведінці та психічному стані дитини.

3) Психолого-педагогічне консультування та освітня робота з педагогічним колективом школи щодо підтримки дітей, які були в зоні збройного конфлікту, мають на меті створення безпечного та дружнього середовища у навчальному закладі. Це сприяє кращій інтеграції та адаптації дітей, що пережили травматичні події.

4) Корекція орієнтована на те, щоб допомогти дитині подолати ситуацію, навчити дитину пристосовуватися до реальності та справлятися з наслідками психотравматичних подій. Цей процес включає використання різноманітних психокорекційних методик, таких як арт-терапія, навчання технікам релаксації та зняття м'язової напруги, психокорекційні вправи, соціально-психологічні тренінги, а також різні методи групової та індивідуальної арт-терапевтичної корекції. Зокрема, фіксація травматичних переживань у формі малюнків, метафор або складених дитиною історій про себе дозволяє направити емоційну енергію в конструктивне русло, знизити її деструктивний потенціал та зробити ці переживання доступними для терапевтичного опрацювання свідомістю дитини.

При цьому школа, як відкрита екосистема, взаємодіє на партнерських засадах з усіма суб'єктами (педагогами, батьками, однолітками) та об'єктами (соціальними службами, медичними закладами, установами, які надають психосоціальні послуги), що формують соціоекологічне оточення дитини. Усі ці складові системи не функціонують окремо, а постійно співпрацюють і

впливають один на одного. Поняття відкритої екосистеми передбачає тісну взаємодію всіх інституцій, з якими дитина, педагоги та батьки можуть легко контактувати у разі виникнення питань чи труднощів, пов'язаних із психологічним станом дитини після складних подій. Така вільна і гнучка взаємодія дозволяє забезпечити ефективне надання комплексної психологічної та соціальної підтримки дитині.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Воєнний конфлікт в Україні, що триває з 2014 року, значно вплинув на психологічний стан дітей, змушуючи їх переживати численні травматичні події. Особливо гостро ці наслідки відчуються серед тих, хто проживав в зоні бойових дій та став внутрішньо переміщеною особою. В умовах війни діти стикаються з втратами, страхом, тривожністю та відчуттям небезпеки, що може призвести до розвитку ПТСР та інших психологічних труднощів. Ефективна допомога дітям, які зазнали впливу військових дій, потребує соціально-психологічного супроводу, в межах якого реалізується комплексний підхід, який включає індивідуальне та групове консультування, підтримку родин, залучення фахівців з різних сфер та довгостроковий соціально-психологічний супровід. Такий підхід сприяє поступовому відновленню емоційної стабільності та соціальної адаптації дитини, забезпечуючи створення сприятливих умов для її розвитку. Перспективи подальших досліджень у цій сфері включають вивчення специфічних методик психосоціальної підтримки та їх адаптацію до українських реалій, розробку нових програм реабілітації для дітей з різними рівнями травматизації, а також аналіз ефективності міжсекторальної взаємодії між школами, соціальними службами та медичними установами для забезпечення комплексної допомоги дітям у кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герило Г. М. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. Київ : УНМЦ

практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.

2. Грицик Л.А. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу. Методичний посібник. Вінниця: ММК, 2016. 46 с.

3. Завацька Л. Соціально-психологічний супровід дітей та підлітків, які постраждали внаслідок воєнних дій. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8448/1/Соціально-психологічний%20%20супровід%20дітей%20та%20підлітків%20С%20які%20постраждали%20в%20наслідок%20воєнних%20дій.pdf> (дата звернення 08.10.2024).

4. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536с.

5. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.

6. Ломакін Г. Система соціально-психологічного супроводу людей, що зазнали наслідків травм війни. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/508> (дата звернення 08.10.2024)

7. Обирають дистанційку замість офлайну: чому діти-переселенці тримаються «рідних» шкіл та які наслідки матиме їхня не соціалізація. URL: <https://nus.org.ua/articles/obyrayut-dystantsijku-zamist-oflajnu-chomu-dity-pereselentsi-trymayutsya-ridnyh-shkil-ta-yaki-naslidky-matyme-yihnya-ne-sotsializatsiya> (дата звернення 08.10.2024).

8. Похілько Д. С. Діти та війна. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4865/1/Діти%20та%20війна.pdf> (дата звернення 08.10.2024)

9. Україна: 1 мільйон дітей потребують невідкладної гуманітарної допомоги. URL: <https://www.facebook.com/UNICEF.Ukraine/photos/a.198585943539278.49976.171923206205552/1343880172343177/?type=3&theater> (дата звернення 08.10.2024)

REFERENCES

1. Herylo, H. M. (2018). Orhanizatsiia sotsialno-psykhologichnoho suprovodu ditei, simei, yaki postrazhdaly vnaslidok viiskovykh konfliktiv [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. Kyiv : UNMTs praktychnoi psykhologii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].

2. Hrytsyk, L. A. (2016). Sotsialno-psykhologichnyi suprovid ditei uchasnykiv ATO v umovakh zahalnoosvitnoho zakladu [Social and psychological support of children of ATO participants in a general education institution]. Vinnytsia: MMK [in Ukrainian].

3. Zavatska, L. Sotsialno-psykhologichnyi suprovid ditei ta pidlitkiv, yaki postrazhdaly vnaslidok voiennykh dii [Socio-psychological support of children and adolescents who suffered as a result of military operations]. Retrieved from: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8448/1/Sotsialno-psykhologichnyi%20%20suprovid%20ditei%20ta%20pidlitkiv%2C%20iaki%20postrazhdaly%20v%20naslidok%20voiennykh%20dii.pdf> [in Ukrainian].

4. Zvierievoi, I. D. (2013). Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for social sphere specialists.]. Kyiv, Simferopol: Universum [in Ukrainian].

5. Zlyvkov, V., Lukomska, S., Yevdokymova, N. & Lipinska, S. (2023). Dity i viina: monohrafiia [Children and war]. Kyiv.-Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].

6. Lomakin, H. (2024). Systema sotsialno-psykhologichnoho suprovodu liudei, shcho zaznaly naslidkiv travm viiny [A system of social and psychological support for people who have suffered the consequences of war injuries]. Retrieved from: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/508> [in Ukrainian].

7. Obyraiut dystantsiiku zamist oflainu: chomu dity-pereselentsi trymaiutsia «ridnykh» shkil ta yaki naslidky matyme yikhnia ne sotsializatsiia (2024) [They choose remote instead of offline: why immigrant children stick to their "native" schools and what consequences will their lack of socialization have]. Retrieved from: <https://nus.org.ua/articles/obyrayut-dystantsijku-zamist-oflajnu-chomu-dity-pereselentsi-trymayutsya-ridnyh-shkil-ta-yaki-naslidky-matyme-yihnya-ne>

sotsializatsiya [in Ukrainian].

8. Pokhilko, D. S. (2023). Dity ta viina [Children and war]. Retrieved from: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4865/1/Dity%20ta%20viina.pdf> [in Ukrainian].

9. Ukraina: 1 milion ditei potrebuiut nevidkladnoi humanitarnoi dopomohy (2017) [Ukraine: 1 million children need urgent humanitarian aid]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/UNICEF.Ukraine/photos/a.198585943539278.49976.171923206205552/1343880172343177/?type=3&theater> [in Ukrainian].